

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474.5)26

STATYBINIŲ ORGANIZACIJŲ SUKŪRIMAS LIETUVOJE 1940—1941 METAIS

Eugenijus Grunskis

1. Statyba paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais

Buržuazinėje Lietuvoje statyba buvo atsilikusi liaudies ūkio šaka. J. Dagio paskaičiavimais, 1937 m. statybos darbai davė tik 2—3% visuomeninio produkto¹. Pagrindinė statybinė medžiaga buvo medis.

Švenčiant buržuazinės valstybės 20-metį, vienas iš „tautos šulų“— J. Tūbelis iškėlė mūrinės Lietuvos sukūrimo idėją. 1939 m. kovo 2 d. buvo priimtas „mūrinės statybos ugdymo planas“. Pačių buržuazinės Lietuvos ūkinių vadovų nuomone, Lietuva turėjo būti „sumūrinta“ tik apie ... 2000—2030 metus².

Tačiau tuometinei Lietuvai net ir toks planas buvo sunkiai įgyvendinamas. Statybinių medžiagų pramonė buvo labai atsilikusi. Cementas, šiferis, apdailos bei izoliacinės medžiagos ir kt. buvo importuojamos. Šiek tiek plėtėsi plytų, kalkių ir čerpių gamyba. Bet šios medžiagos buvo gana brangios. Pvz., plytos Lietuvoje kainavo daug brangiau, negu Latvijoje, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Švedijoje. Antai 1937 m. 1000 vnt. plytų Čekoslovakijoje kainavo 30 lt, Latvijoje — 46,6 lt, Vokietijoje — 56,8 lt, Švedijoje — 60 lt, o Lietuvoje — apie 65 lt³. Todėl 1939 m. iš visų pastatytų trobesių, pastatai iš plytų ir kitų ugniai atsparių medžiagų tesudarė 9,8%, o pagal tūrį — apie 20%.⁴

¹ K. Meškauskas, A. Poviliūnas, Socialistinės ekonomikos atstatymo ir tolesnio vystymo pagrindinės kryptys, Ketvirtis amžiaus socializmo keliu, V., 1965, p. 67. Panašiai nurodo (2,5%) ir A. Jablonskis knygoje „Tarybų Lietuvos ekonomika ir jos ryšiai“, V., 1968, p. 67.

² Mūrinės statybos ugdymo planas. Projektas, K., 1938, p. 91.

³ V. Kapsukas, Buržuazinė Lietuva, V., 1961, p. 95; K. Meškauskas, Tarybų Lietuvos industrializavimas, V., 1960, p. 72; Mūrinės statybos ugdymo planas, p. 68.

⁴ Apskaičiuota pagal Lietuvos statistikos metraštį (toliau — LSM), t. XII, 1939, V., 1940, p. 223, 226, 227.

Statybos darbai buvo atliekami daugiausia rankomis. Tik ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje didesnėse statybose, daugiausia Kaune, buvo pradėta kiek plačiau naudoti statybinius mechanizmus. Jie buvo importiniai ir brangūs, o vietoje pakako pigios darbo jėgos, todėl rangovai nebuvo suinteresuoti mechanizuoti statybos darbus.

Buržuazinėje Lietuvoje statybos darbus miestuose vykdė privatūs rangovai, statybos akcinės bendrovės ir kooperatyvai, kaimuose — daugiausia amatininkai ir patys valstiečiai savo jėgomis. Rangovų kontoros buvo smulkios, todėl išpirkdavo tik žemų kategorijų verslo patentus. Antai 1939 m. Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų) buvo išimti 235 statybos įmonių verslo patentai, iš kurių žemiausioms VIII ir IX kategorijoms priklausė atitinkamai 64 ir 160 įmonių⁵. Kaip žinoma, VIII kategorijos patentus išpirkdavo įmonės, samdančios 1—4 darbininkus, IX kategorijos — miestų amatininkai, dirbę be samdomųjų darbininkų. Vadinasi, tik 11 rangovų kontorų turėjo daugiau kaip po 4 samdomus darbininkus.

Smulkios statybos įmonės vyravo ir Vilniaus krašte. 1939 m. Vilniaus mieste 24 statybos įmonės išpirko verslo patentus⁶.

Be to, Lietuvoje veikė 4 statybos akcinės bendrovės su 1750 tūkst. lt. akcinio kapitalo⁷. Tai „Statyba“, „Dompol“, „Nuosavybė“ Kaune ir „Pastogė“ Šiauliuose. Būdamos nedidelės, jos taip pat negalėjo atlikti didesnės apimties statybos darbų.

1940 m. krašte buvo taip pat trys statybos kooperatyvai: Kauno namų statybos kooperatyvas „Tulpė“, namų statybos kooperatinė bendrovė „Kaukas“, statybos ir instaliacijos kooperatyvas „Talka“⁸. Kooperatyvai atlikdavo statybos, remonto, instaliacijos darbus. Jų aktyvus sudarė narių įnašai bei atskaitymai iš pelno. Kooperatyvų narių būdavo nedaug, jų kapitalai irgi nedideli. Antai 1938 m. sausio 1 d. „Kauko“ ir „Tulpės“ kooperatyvams priklausė 19 narių, jie turėjo 297 675 lt kapitalo⁹.

Buržuazinėje Lietuvoje nuolatinių kadrinių statybos darbininkų nebuvo. Kiekvienai atskirai statybai jie buvo samdomi. Statybos darbai buvo sezoniniai. Vėly rudenį ir žiemą jie nutrūkdavo, tad ir statybos darbininkų skaičius nebuvo pastovus. Dalis darbininkų parsisamdydavo prie kitų darbų, kiti likdavo bedarbiais. Todėl sunku nustatyti statybos darbininkų

⁵ LSM, 1939, t. XII, p. 194.

⁶ J. Daugys, Vilniaus miesto pramonė 1938—1940 metais, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Ekonomika, 1968, t. VIII, sąs. 3, p. 6.

⁷ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 12, l. 4. 1940 m. akcinių bendrovių kapitalas išaugo iki 2550 tūkst. lt, kadangi „Statybos“ kapitalas padidėjo nuo 0,4 mln. iki 1,2 mln. lt, ten pat, b. 134, l. 3.

⁸ Ten pat, b. 1364, l. 171.

⁹ Lietuvos kooperacija 1932—1938 m., K., 1939, p. 107.

skaičių. K. Surblio apskaičiavimais, 1939 m. statyboje dirbo apie 2% visų dirbančiųjų liaudies ūkyje¹⁰, tačiau tikslesnio skaičiaus nepateikiama.

L. Truskos nuomone, paskutiniaisiais buržuazinės santvarkos metais Lietuvoje buvo ne mažiau kaip 13 100 statybos darbininkų¹¹. L. Truska remiasi 1938 m. draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kasų duomenimis. Tačiau 1939 m. jose buvo įregistruotas 9551 statybos darbininkas¹². Vadinasi, 1939 m. Lietuvoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų) buvo apie 9,5 tūkst. statybos darbininkų¹³. Vilniuje 1939 m. buvo apie 400 statybininkų¹⁴. Taigi Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) dirbo apie 10 tūkst. statybos darbininkų.

Be to, nemažai statybininkų amatininkų dirbo kaime. Antai 1939 m., nepilnais pramonės, prekybos ir amatų rūmų surinktais duomenimis, kaime dirbo 3062 staliai, 2830 dailidžių, 1089 mūrininkai, 1505 krosnininkai, 17 dažytojų, 175 skardininkai ir t. t.¹⁵

Buržuazinėje Lietuvoje labai trūko statybos inžinierių ir technikų. Rangovai neturėjo kvalifikuotų specialistų, nesilaikė jokios specializacijos. Be pastatų statybos, jie vertėsi tiltų statyba, plentų, geležinkelių tiesimu, gatvių grindimu, net prekyba¹⁶. Būdamos mažos, turėdamos menką techninę bazę, rangovinės įmonės nepajėgė dirbti didelių statybos darbų. Darbų kokybė buvo prasta. Rangovai, vaikydamiesi pelnų, valstybės objektų statybos darbus atlikdavo iš netinkamos medžiagos, grobstydavo. Taip rangovas R. Polovinskas, dalyvavęs „Maisto“ bendrovės fabriko Kaune, Tauragėje ir Šiauliuose statybose, pasisavino daugiau kaip 1,2 mln. lt.¹⁷ Ir tai buvo neretas atvejis.

Rangovai pelnėsi ir išnaudodami darbininkus. Statybos sezono metu statybininkai dirbdavo po 12—16 val. per parą. Tik 1936 m. buržuazinė valdžia jiems nustatė darbo užmokesčio minimumą¹⁸. Neretai pasitaikydavo, kai rangovai neatsiskaitydavo su darbininkais. Be to, darbas sta-

¹⁰ K. Surblys, Respublikos darbininkų klasės struktūros kokybiniai pakitimai, Liaudies ūkis, 1964, Nr. 2, p. 48.

¹¹ L. Truska, Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais (I. Paskutiniai buržuazinės santvarkos metai), MADA, 1965, t. 1 (18), p. 114.

¹² Darbininkų žodis, 1940.XI.1, p. 6; Tarybų Lietuva, 1940.XI.5, p. 7; Sveikata ir darbas, 1940, Nr. 20, p. 802.

¹³ Buržuazinės Lietuvos darbo statistikos tyrinėtojo J. Dagio nuomone, draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kasų duomenys išpūsti; žr. J. D a g y s, Dėl buržuazinės Lietuvos darbo statistikos duomenų patikimumo, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Ekonomika, 1962, t. 2, p. 116. Tačiau kitų tikslesnių duomenų autorius nerado.

¹⁴ Новая жизнь, 5.II.1941.

¹⁵ Lietuvos ūkio apžvalga 1938 m. Prekyba, pramonė ir amatai, K., 1939, p. 56; Amatininkas, 1939, Nr. 19—20, p. 246—247.

¹⁶ Mūrinės statybos ugdymo planas, p. 101.

¹⁷ Tiesa, 1940.XII.27.

¹⁸ Z. B a l e v i č i u s, Darbininkų padėtis buržuazinėje Lietuvoje, V., 1960, p. 181.

tybose buvo susijęs su gamybinėmis traumomis ir nelaimingais atsitikimais, kadangi rangovai nesistengė laikytis darbo apsaugos bei saugumo technikos reikalavimų. Neatsitiktinai kasmet nelaimingų atsitikimų vis daugėjo. 1937 m. statybose buvo užregistruoti 559, 1938 m.—1289, 1939 m.—1109 nelaimingi atsitikimai¹⁹. Didėjo ir mirties atvejų: 1937 m. statybose žuvo 4 darbininkai²⁰, 1938 m.—7²¹, 1939 m.—10 darbininkų²².

2. Statybos įmonių nacionalizavimas

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, darbininkų klasė aktyviai įsijungė į socialistinį pramonės pertvarkymą. Šiame procese veikliai reiškėsi ir statybos darbininkai.

Tuo metu (1940 m. rugpiučio 20 d.), darbo apsaugos departamento duomenimis, Lietuvoje buvo 31 statybos įmonė (turinti du ir daugiau darbininkų), kurioje dirbo 120 inžinerijos-technikos darbuotojų ir tarnautojų bei 2309 darbininkai (duomenys apie dirbančiųjų skaičių nepilni)²³.

1940 m. vasarą gausiuose statybos darbininkų ir tarnautojų mitinguose Kaune, Vilniuje, Šiauliuose ir kituose miestuose buvo reikalaujama nacionalizuoti fabrikus, gamyklas, statybos įmones, užkirsti kelią rangovų išnaudojimui ir savivalei²⁴.

Rangovai, numatydami, kad jų įmonės bus nacionalizuotos, ėmė slėpti statybines medžiagas, mechanizmus, kitą inventorių, mėgino grobstyti įmonių kasas²⁵. Todėl dar 1940 m. birželio 30 d. dideliame mitinge Kauno statybos darbininkai ir tarnautojai paragino visose rangovų įmonėse įvesti darbininkų kontrolę. Taip pat buvo nutarta įsteigti statybos darbininkų, inžinierių, technikų ir tarnautojų profesinę sąjungą, darbą skirti tik per ją²⁶. Pirmieji kontrolės komisiją sudarė G. Ilgovskio statybos įmonės darbininkai ir tarnautojai²⁷. Akcinėje bendrovėje „Statyba“ buvo išrinkta darbininkų taryba²⁸. Kai, pavyzdžiui, Kaune taupomųjų kasų statyboje rangovo G. Ilgovskio parankiniai bandė išvežti iš aikštelės statybines medžiagas, ten budėję statybos darbininkai ryžtingai pasiprie-

¹⁹ Č. Mančinskas, Socialinis draudimas Lietuvoje ir kova dėl jo 1919—1940 metais, V., 1971, p. 125; Darbininkų žodis, 1940.XI.1, p. 6.

²⁰ Socialinio draudimo statistikos 1935—1937 metų metraštis, K., 1938, p. 130.

²¹ Socialinio draudimo statistikos 1938 metų metraštis, K., 1939, p. 83.

²² Sveikata ir darbas, 1940, Nr. 16, p. 638; Darbininkų žodis, 1940.XI.1, p. 6.

²³ CVA, f. R-42, ap. 1, b. 33, l. 61.

²⁴ Darbininkų žodis, 1940.VII.6; Rytinis Lietuvos aidas, 1940.VII.7; Vilniaus balsas, 1940.VII.19.

²⁵ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 1421, l. 9.

²⁶ Lietuvos aidas, 1940.VII.1; Darbininkų žodis, 1940.VII.6.

²⁷ Į pagalbą, 1940, Nr. 3, p. 79.

²⁸ Tiesa, 1940.VII.20.

šino, pareikšdami, kad be darbo ministerijos nurodymo neišduosią „nė vienos plytelės“²⁹.

Liaudies vyriausybė 1940 m. liepos 29 d. išleido stambiosios pramonės nacionalizavimo įstatymą³⁰. Juo remdamasi, Vyriausioji nacionalizavimo komisija 1940 m. rugpiūčio 1 d. nacionalizavo stambiausią statybos akcinę bendrovę „Statyba“ Kaune³¹. Pramonės ministro įsakymu ją nacionalizuoti komisaru buvo paskirtas bendrovės statybos darbininkas Kazys Inčiūra³². Kitos didesnės įmonės buvo nacionalizuojamos, remiantis Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. rugsėjo 27 d. įsaku „Apie privatių prekybos įmonių nacionalizavimą“³³ (rangovai neretai vertėsi prekyba — prekiaavo statybinėmis ir kt. medžiagomis). Iki 1941 m. kovo 1 d. Lietuvos TSR Prekybos liaudies komisariato organai nacionalizavo 9 statybos rangovų įmones Vilniuje ir Kaune³⁴. Keletas tų rangovų — N. Gurvičius ir I. Judelevičius, S. Gudinskis ir S. Milis, G. Ilgovskis, M. Grodzenskis ir H. Goldbergas, M. Ribakas, J. Kaplanas ir Ch. Romas statė karinius bei gynybinius objektus ir turėjo atskiras kontorąs. 1940 m. lapkričio 11 d. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) nutarimu jų kontoros su visais skyriais ir turtu buvo nacionalizuotos³⁵.

Nacionalizuojant didelę energiją ir sumanumą rodė statybos darbininkai.

3. Naujų statybos organizacijų kūrimas

Dauguma statybos rangovų įmonių, tikriausiai įmonių — nedidelių, amatininkiškų — nebuvo nacionalizuotos. Tačiau privatininkams apriboti Finansų liaudies komisariatas 1940 m. lapkričio 26 d. aplinkraščiu nustatė, kad įmonėms ir amatininkams, samdantiems darbininkus, verslo pelno mokestis padidinamas 25% (įmonėms ir amatininkams, turintiems VIII rūšies verslo patentą), 50% (įmonėms, turinčioms VII rūšies verslo patentą) ir 100% (įmonėms, turinčioms aukštesnės rūšies verslo patentą)³⁶.

²⁹ Korajaunimo tiesa, 1940.VII.27.

³⁰ Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940—1941 metais. Dokumentų rinkinys, V., 1965, p. 149—150.

³¹ Tiesa, 1940.VIII.2.

³² Tiesa, 1940.VII.31.

³³ Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940—1941 metais, p. 168.

³⁴ LTSR Prekybos liaudies komisariato nacionalizuotų prekybos įmonių alfabetinis sąrašas, K., 1941, p. 3, 21, 26, 31, 44, 54, 64.

³⁵ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 1126, l. 49.

³⁶ CVA, Kauno filialas, f. R-209, ap. 1, b. 47, l. 4.

Po nacionalizacijos kitas ne mažiau svarbus uždavinys buvo reorganizuoti statybos įmones, sukurti naujas, daug stambesnes statybines organizacijas, kur vienosė rankosė būtų sutelkta tuo metu dar negausi statybinė technika. Tokia organizacija su savo personalu ir technika turėjo būti pajėgi vienu metu vykdyti ne kelių ar keliolikos, o kelių dešimčių ir daugiau objektų statybą. Naujas tarybines statybines organizacijas kurti reikėjo tuo sparčiau, nes sustojo beveik visa privati statyba miestuose, be to, rangovai buvo atleidę iš darbo daug statybos darbininkų³⁷. Reikėjo įdarbinti bedarbius, išplėsti gyvenamųjų namų statybą, nes buvo labai aštri butų krizė, iškilo pramonės įmonių statybos problema.

1940 m. rugsėjo 6 d. vietinės pramonės liaudies komisaras M. Sumauskas kreipėsi į respublikos Liaudies Komisarų Tarybą, siūlydamas įsteigti prie Vietinės pramonės liaudies komisariato (VPLK) statybos trestą³⁸. 1940 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos TSR LKT priėmė nutarimą „Dėl pramonės projektavimo kontoros ir pramonės statybos tresto įsteigimo“³⁹. Akcinė bendrovė „Statyba“ buvo perduota trestui, statybos darbams duotas 7 mln. lt pagrindinis kapitalas. Trestas buvo savarankiškas ūkinis vienetas, veikias ūkiskaitos pagrindais. VPLK pramonės statybos trestui buvo pavestos visų liaudies komisariatų statybos, taip pat kvalifikuotų statybos darbininkų kadru rengimas. Tuo pačiu nutarimu buvo įsteigta LTSR pramonės projektavimo kontora — pramonės, komunalinio ūkio statybos racionaliai ir planingai projektuoti⁴⁰.

1940 m. rugsėjo 13 d. vietinės pramonės liaudies komisaras paskyrė tresto vadovybę iš 3 asmenų: statybos darbininkų P. Kepenio, V. Šumino ir inžinieriaus V. Bruno⁴¹. Valdytoju buvo paskirtas prityręs statybininkas, senas Lietuvos liaudies pagalbos sąjungos aktyvistas Povilas Kepenis. Apskritai dauguma vadovaujančių postų ir tresto valdyboje, ir sektoriuose (kontorose) priklausė darbininkams. Antai tresto lentpiūvei bei stalių dirbtuvėms Kaune vadovavo buvęs pagrindininkas, antifaištas V. Moleris, 20 metų išdirbęs darbininku lentpiūvėje⁴², mechanizacijos bazei — darbininkas A. Petrauskas⁴³ ir t. t.

Vietinės pramonės liaudies komisariato pramonės statybos trestas (PST) perėmė buvusios bendrovės aktyvus — 1 254 885 lt⁴⁴. Tresto žinion

³⁷ Труженик, 11.IX.1940; CVA, f. R-763, ap. 5, b. 43, l. 316, 317.

³⁸ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 1128, l. 123.

³⁹ LTSR vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys (toliau — Nutarimų ir potvarkių rinkinys), 1940, Nr. 2, p. 33.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Vilniaus balsas, 1940.IX.27.

⁴² Tiesa, 1940.XI.7, p. 14; Труженик, 7.XI.1940.

⁴³ Труженик, 7.XII.1940.

⁴⁴ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 56, l. 2.

perėjo bendrovės visos statybos (17 objektų) su medžiagomis, mechanizmais ir įrankiais⁴⁵. 1940 m. rugsėjo—lapkričio mėn. trestui buvo perduotos jau anksčiau nacionalizuotos statybos įmonės, priklausiusios rangovams N. Gurvičiui, I. Judelevičiui, P. Urbanui, A. Trinkūnui, S. Gudinskiui ir S. Miliui, G. Ilgovskiui (Kaune), rangovams Neimanui ir Martinėnui (Vilniuje)⁴⁶. Trestas taip pat gavo Trinapolio (Vilniaus aps.) plytinę ir daugiau kaip 20 stalių, šaltkalvių bei mechaninių dirbtuvių ir lentpiūvių Vilniuje, Kaune, Šiauliuose ir kt.⁴⁷ Tresto materialinė-techninė bazė sustiprėjo.

Statybos įmonės ir dirbtuvės buvo perimamos, nenutraukiant darbo statybose. Statybos darbų operatyviam vadovavimui užtikrinti trestas buvo padalintas į sektorius, kurie netrukus buvo pertvarkyti į kontorą. 1941 m. gegužės mėn. treste ūkiskaitos pagrindais veikė keturios kontoros Kaune, dvi Vilniuje, po vieną Šiauliuose, Panevėžyje ir Skirsnemunėje. Be to, Kaune buvo santechnikos, elektrotechnikos, tiekimo-transporto ir mašinų nuomojimo kontoros⁴⁸. Šaltkalvių ir mechaninės dirbtuvės buvo pertvarkytos į mechanizacijos bazines Kaune, Vilniuje ir Šiauliuose. Jos gamino garo katilus, vandens, smėlio šildymo aparatus, presus, keltuvus, suvirinimo aparatus ir t. t. Sustambintos stalių dirbtuvės specializavosi, dirbdamos langus ir duris. Sujungus keletą amatininkiškų įmonių, pradėjo veikti betono ir teraco fabrikas „Gelžbetonas“, kuris gamino betono žiedus, plytas, gelžbetonį, teraco plyteles ir kt.

Pramonės statybos trestui 1941 m. sausio mėn. jau priklausė 8 pagalbinės įmonės, kuriose dirbo 520 darbininkų⁴⁹. Tokie buvo pirmieji žingsniai, industrializuojant statybą.

Nors pramonės statybos trestas buvo stambi statybinė organizacija (1940 m. lapkričio mėn. treste dirbo 5,3 tūkst. darbininkų)⁵⁰, tačiau praktika parodė, kad jis nepajėgus apimti ir pramoninės, ir komunalinės statybos. Tuo tarpu 1941 m. liaudies ūkio planas numatė didelę kapitalinę statybą. Be to, sustojus privatinei statybai, vien tik miestuose liko nebaigti statyti 2374 pastatai su 4040 butų ir 13 760 kambarių⁵¹. Nors Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba 1940 m. rugsėjo 13 d. ir spalio 14 d. nutarimais suteikė nebaigtų statyti namų savininkams 5,5 mln. lt paskolą⁵², tačiau tie vengė vykdyti arba nepateisinamai lėtai tęsė statybą.

⁴⁵ Ten pat, b. 1346, l. 185.

⁴⁶ Ten pat, b. 43, l. 190; f. R-771, ap. 1, b. 38, l. 30, 38, 39.

⁴⁷ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 42, l. 3; b. 43, l. 190, 192; b. 45, l. 71; b. 1289, l. 7—9, 12, 13; b. 1346, l. 187; f. R-771, ap. 1, b. 38, l. 25, 26; b. 45, l. 35—37.

⁴⁸ CVA, f. R-763, ap. 5, b. 42, l. 39; f. R-771, ap. 1, b. 9, l. 27.

⁴⁹ CVA, f. R-42, ap. 1, b. 4, l. 137.

⁵⁰ Ten pat, l. 89.

⁵¹ CVA, f. R-755, ap. 1, b. 53, lapai nenumeruoti.

⁵² CVA, f. R-763, ap. 5, b. 1126, l. 154, 373.

Todėl daug reikšmingesnė pasidarė statybos kooperatyvų veikla. Statybos ir instaliacijos kooperatyvui „Talka“ buvo suteiktas 0,5 mln. lt kreditas⁵³. VPLK aprūpindavo kooperatyvo statybas medžiagomis⁵⁴. Jau 1940 m. rudenį kooperatyvas „Talka“ vykdė valstybės užsakymus statybos darbams už 8 mln. lt⁵⁵. Kooperatyvas tapo baze naujam statybos trestui sukurti respublikoje.

1940 m. lapkričio 29 d. Lietuvos TSR LKT nutarimu prie Komunalinio ūkio liaudies komisariato buvo įsteigtas komunalinio ūkio statybos ir remonto trestas⁵⁶. Nutarime pažymėta, kad trestas — savarankiškas ūkinis vienetas, veikias ūkiskaitos pagrindais su 3 mln. rb pagrindinio kapitalo⁵⁷. Tuo pačiu nutarimu buvo įsteigtas ir Komunalinio ūkio liaudies komisariato (KŪLK) statybos valdybos projektavimo sektorius „komunalinio ūkio statyboms racionaliai ir planingai projektuoti“. „Talkos“ kooperatyvo nariai, norėdami aktyviai prisidėti prie socializmo kūrimo, 1940 m. gruodžio 14 d. visuotiniame susirinkime nutarė perduoti visus kooperatyvo aktyvus — 250 000 rb bei visą inventorių valstybiniam komunalinio ūkio statybos trestui (KŪST)⁵⁸.

Naujojo tresto valdytoju tapo vienas iš buvusio „Talkos“ kooperatyvo steigėjų — statybos technikas Juozas Mozelis⁵⁹. Jis buvo antifaišistas, buržuazinės santvarkos metais vienas iš pažangaus klubo „Viltis“ vadovų, didelis Tarybų Sąjungos bičiulis, ne kartą fašistinės žvalgybos areštuotas.

Trestas turėjo vykdyti komunalinę ir gyvenamųjų namų statybą, rengti kvalifikuotų statybininkų kadrus⁶⁰. Tuo būdu, abu trestai turėjo specializuotis skirtingose statybos srityse. Komunalinio ūkio liaudies komisariui leidus, trestas galėjo vykdyti statybos bei remonto darbus įmonėms, įstaigoms, esančioms ne KŪLK žinioje, ir privatiems asmenims⁶¹.

Tresto darbas prasidėjo 1941 m. sausio mėn. Naujasis trestas įsteigė savo kontorą Kaune, Vilniuje ir Šiauliuose⁶². Tuo metu tresto statybose dirbo 120 žmonių⁶³, tačiau, atėjus vasarai ir išsiplėtus statyboms,

⁵³ Ten pat, l. 412.

⁵⁴ CVA, f. R-771, ap. 1, b. 305, l. 1.

⁵⁵ Труженник, 21.XI.1940.

⁵⁶ Nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941, Nr. 3, p. 136, 1941 m. gegužės 21 d. Lietuvos TSR LKT nutarimu trestas buvo pavadintas Lietuvos TSR valstybiniu komunalinio ūkio statybos trestu, žr. CVA, f. R-768, ap. 1, b. 194, l. 460.

⁵⁷ Nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941, Nr. 3, p. 136.

⁵⁸ CVA, f. R-768, ap. 1, b. 126, l. 4.

⁵⁹ Komunalinis ūkis, 1940, Nr. 3, p. 30.

⁶⁰ Nutarimų ir potvarkių rinkinys, 1941, Nr. 3, p. 136.

⁶¹ CVA, f. R-768, ap. 1, b. 126, l. 4.

⁶² Ten pat, l. 22.

⁶³ Новая жизнь, 15.I.1941.

darbininkų skaičius turėjo išaugti iki 10 tūkst., o tarnautojų — iki 1 tūkst.⁶⁴

Nors, įsteigus naują trestą, statybos darbai paspartėjo, tačiau buvo nemažai sunkumų su statyba ir remontu apskrityse ir miesteliuose. Esant silpnai materialinei-techninei bazei, neracionalu buvo nuolat permėtinėti ir skaidyti darbo jėgą, mechanizmus po miestelius ir apskritis, kur nedaug tebuvo statoma. Todėl KŪLK 1941 m. balandžio 14 d. pasiūlė miestų ir apskričių vykdomiesiems komitetams kai kurias statybas atlikti ūkiniu būdu (t. y. savo jėgomis) arba prie vykdomųjų komitetų steigti statybos-remonto kontorą ir už statybai skirtus kreditus samdyti techninį personalą⁶⁵. 1941 m. gegužės 5 d. Lietuvos TSR LKT patvirtino miestų ar apskričių vykdomųjų komitetų pavyzdinį statybos-remonto kontorų statutą⁶⁶.

1940—1941 m. nedidelės apimties statybos darbams prie atskirų liaudies komisariatų (Žemės ūkio liaudies komisariato, Sveikatos apsaugos liaudies komisariato ir kt.) buvo steigiamos statybos-remonto valdybos.

Sukūrus tarybines statybos organizacijas, buvo baigti socialistiniai pertvarkymai statyboje. Lietuvos Komunistų partija ir respublikos Liaudies Komisarų Taryba joms iškėlė didelius ir atsakingus uždavinius, atsipindėjusius 1941 m. liaudies ūkio plane.

4. Išvados

Buržuazinėje Lietuvoje statyba buvo atsilikusi liaudies ūkio šaka. Ją vykdžiusios įmonės buvo mažos, neturėjo statybinių mechanizmų ir mašinų. Rangovinės organizacijos priklausė privatiems asmenims. Jie grobė valstybines lėšas ir žiauriai išnaudojo statybos darbininkus.

Atkūrus Tarybų valdžią, stambesnės statybos rangovų įmonės buvo nacionalizuotos, o jų bazėje sukurtos dvi stambios valstybinės statybos organizacijos — Vietinės pramonės liaudies komisariato pramonės statybos trestas ir Komunalinio ūkio liaudies komisariato valstybinis komunalinio ūkio statybos trestas.

Statybos darbininkai aktyviai dalyvavo, nacionalizuojant rangovų įmones. Naujose sukurtose statybos organizacijose darbininkai užėmė vadovaujančius postus.

Buvo pradėta statybos industrializacija, imta mechanizuoti statybos darbus.

⁶⁴ Труженик, 29.I.1941.

⁶⁵ CVA, f. R-768, ap. 1, b. 204, l. 25.

⁶⁶ Komunalinis ūkis, 1941, Nr. 5(8), p. 130—131.

СОЗДАНИЕ СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ЛИТОВСКОЙ ССР В 1940—1941 гг.

Е. ГРУНСКИС

Резюме

В буржуазной Литве строительство было отсталой отраслью. Промышленность стройматериалов развивалась слабо, основным строительным материалом служило дерево.

Строительные работы в городах осуществлялись в основном частными подрядчиками, а в сельской местности — ремесленниками. Подавляющее большинство подрядных предприятий были мелкими. В Литве на 1 января 1940 г. действовали четыре акционерных общества и три строительных кооператива. Постоянных строительных рабочих в буржуазной Литве почти не было — строительство носило сезонный характер.

После восстановления в Литве Советской власти началась национализация крупных подрядных предприятий. До 1 марта 1941 г. их было национализировано 9. Так как большинство частных подрядных предприятий были мелкими, национализация их не коснулась.

Вслед за национализацией началось создание крупных строительных организаций, способных вести строительные работы одновременно на многих объектах. Необходимо было сосредоточить в одних руках строительную технику и кадры.

Согласно постановлениям Совета Народных Комиссаров Литовской ССР от 11 сентября и от 29 ноября 1940 г. на базе частных подрядных предприятий были созданы Трест промышленного строительства при Наркомместпроме и Государственный стройтрест коммунального хозяйства при Наркомхозе. Трестам были преданы ряд мелких мастерских, на базе которых создавались крупные механические и столярные мастерские, завод по производству железобетона и т. д. С целью обеспечения оперативности руководства тресты были разделены на конторы.

Наряду с упомянутыми стройорганизациями при отдельных наркоматах создавались ремонтно-строительные управления для осуществления ведомственного строительства небольшого объема.